

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кухарь Сергій Сергійович

УДК 347.(477)043.3)

**ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ (ADR) В УКРАЇНІ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Мамчур Л.В.

Рецензент: к.ю.н., в.о. доцента, (б.в.з.)
Панченко С.С.

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним з основних, а також необхідних та перевірених на практиці шляхів до створення сильного, правового і незалежного громадянського суспільства та держави з чітко вираженою правовою культурою є наявність механізмів попередження та подолання різних конфліктів, що мають місце в суспільстві з приводу матеріальних благ або є наслідком суперечливих інтересів або поглядів, вирішення яких потребує відповідних правових умов та чіткої організації дій спрямованих на врегулювання конфлікту з допомогою визначених на державному рівні, гарантованих та легальних інструментів.

В даному контексті головним є створення та покращення адекватного правового інструментарію з регулювання та забезпечення інститутів альтернативного вирішення цивільно-правових спорів, який дасть змогу об'єктивно та компетентно вирішити суперечку або розбіжність, що мають тенденцію виникати у сфері цивільно-правових та господарських правовідносин.

Можливість застосування альтернативних методів вирішення цивільно-правових спорів передбачається чинним законодавством як альтернативу суду, так і під час судового процесу з власної ініціативи сторін конфлікту. На часі альтернативні методи вирішення спорів, як доцільна та рентабельна альтернатива суду здобули попит у населення. Використання у вітчизняній правовій системі засобів альтернативного вирішення цивільно-правових спорів, які широко застосовують у розвинених країнах світу, може стати революційним, дієвим механізмом як для подолання кризових явищ у сфері захисту цивільних прав та інтересів громадян, так і для фактичної реалізації нових правових засобів, покликаних на підвищення ефективності інституту захисту прав.

Вивчення можливості впровадження механізмів альтернативного врегулювання цивільно-правових спорів у нормативно правову систему України вимагає не лише врахування позитивного закордонного досвіду, а й

детального аналізу вітчизняних правових традицій та історичних передумов і сучасних реалій, які формують українське суспільство.

Беручи до уваги суспільну важливість врегулювання спорів за допомогою АВС, виникає необхідність детально дослідити та врешті визначити правову природу, сутність та переваги альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів перед традиційною судовою, як одного з найбільш ефективних форм вирішення цивільно-правових спорів.

Актуальність та значущість проблематики правового регулювання альтернативних методів врегулювання спорів у цивільному праві та процесі відзначаються помітною увагою в дослідженнях. Передусім, варто відзначити низку праць таких українських науковців, як: В.С. Балух, О.В. Белінська, І.Г. Бережна, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, Н.В. Бондарчук, В.С. Гопанчук, Л.В. Долинська, С.І. Запара, К.М. Канішева, Т.С. Кисельова, В.М. Коссак, М.М. Лазаренко, Я.П. Любченко, Л.В. Мамчур, О.С. Можайкіна, С.В. Ніколюкин, Г.О. Огречук, І.В. Озерський, Р.І. Пархомчук, Ю.Д. Притика, Ю.В. Розман, В.В. Самохвалов, О.Д. Сидельніков, О.М. Спектор, О.Б. Тиханський, С.Я. Фурса, В.І. Цимбалюк, І.І. Шемелинець, А.В. Ющак. Також питанням альтернативних методів врегулювання спорів присвячені роботи таких зарубіжних науковців: А.Ю. Гудкова, Д.Л. Давиденко, А.І. Зайцев, С.І. Калашнікова, Ю.С. Колясникова, Н.Н. Леннуар, А.В. Мілохова, Р. Нельсон, Т.В. Овчаренко, М. Райт, Й. Ріссе, Д.Е. Столетова, В.Г. Тихиня, П.Д. Штепан.

Мета дослідження полягає у розкритті суті та особливостей альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів як визнаних методів цивілізованого вирішення юридичних конфліктів у цілому світі, утворення науково-теоретичних та практичних висновків з приводу необхідності здійснення відповідного законодавчого регулювання та впровадження процедури альтернативного врегулювання цивільно-правових спорів.

Необхідність досягнення поставленої мети зумовила потребу у вирішенні таких **завдань**:

- розглянути історію виникнення альтернативного вирішення конфліктів (спорів);
- з'ясувати суть та правову природу альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів, окреслити правову дефініцію;
- виокремити та охарактеризувати основоположні принципи альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів;
- розглянути нормативно-правове забезпечення альтернативних методів врегулювання спорів;
- розкрити суть переговорів як одного з методів альтернативного врегулювання спорів;
- визначити вплив медіації на врегулювання цивільно-правових спорів в Україні;
- розглянути арбітраж у цивільному праві України як одного з методів альтернативного врегулювання спорів;
- надати характеристику такому методу АВС як, врегулювання спорів за участю судді;
- надати характеристику застосуванню альтернативних методів при вирішенні окремих категорій цивільно-правових спорів;
- виокремити перспективи розвитку інституту альтернативних методів врегулювання спорів у цивільному законодавстві.

Об'єктом дослідження є – суспільні відносини, сторони яких знаходяться у стадії спору або правового конфлікту та вимагають упорядкування шляхом розв'язання цього конфлікту за допомогою АВС.

Предмет – система альтернативних методів врегулювання спорів з точки зору її допустимості у правовій системі України з огляду на національну правову доктрину, законодавство, судову практику, досвід іноземних країн.

Методи дослідження: метод аналізу був застосований при дослідженні альтернативних методів вирішення спорів та їх застосування; метод синтезу

– застосовувався при дослідженні сторін конфлікту та альтернативних методів врегулювання спорів покликаних на врегулювання спору; **абстрагування** – цей метод було використано при дослідженні альтернативних методів врегулювання спорів окремо один від одного, з виділенням декількох сторін, що цікавлять дослідника; метод **індукції** – застосовувався при формуванні висновків стосовно фактів до деяких гіпотез чи тверджень; метод **дедукції** – було застосовано при формуванні висновків в яких зазначається існування множинності альтернативних методів вирішення спорів. Також в даній роботі був використаний метод **узагальнення**, який застосовувався у визначенні загального поняття, в якому знаходиться віддзеркалення головного, основного, характеризуючого об'єкта даного класу.

Апробація результатів магістерської роботи. Оприлюднено тези «Застосування альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів ADR в Україні» в рамках виступу на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2019: Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі», 14.11.2019 року в ЧНУ імені Петра Могили.

Структура магістерської роботи обумовлена логікою дослідження, вибудована відповідно до його мети, завдань та предмета. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які мають внутрішній поділ на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 109 сторінок, обсяг основного тексту 96 сторінки. В дипломній роботі було використано 80 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Складається з десяти підрозділів, а саме:

- Історичні витоки альтернативного вирішення конфліктів (спорів);
- Поняття та правова природа альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів, їх види;
- Основоположні принципи альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів;
- Нормативно–правове забезпечення альтернативних методів врегулювання спорів;
- Переговори у врегулюванні цивільно-правових спорів;
- Медіація у врегулюванні цивільно-правових спорів;
- Арбітраж у цивільному праві України;
- Врегулювання спорів за участю судді;
- Застосування альтернативних методів при вирішенні окремих категорій цивільно-правових спорів;
- Перспективи розвитку інституту альтернативних методів врегулювання спорів у цивільному законодавстві.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми магістерської роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені основна мета і конкретні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні, теоретичні та емпіричні основи.

Розділ 1

Теоретико-правові засади альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів в Україні

В першому підрозділі роботи досліджено історію утворення та закріплення альтернативних способів вирішення спорів. Термін «АВС» (з англ. Alternative Disput Resolution), вперше було застосовувано в США для визначення гнучких та неформальних процедур урегулювання спорів.

У другому підрозділі роботи з'ясовано суть та правову природу альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів. В сучасних економічно-розвинутих демократичних країнах, система АВС стала реальним

і життєздатним механізмом вирішення цивільно-правових спорів між юридичними та фізичними особами. Задача АВС в Україні полягає у зменшенні впливу держави на суспільні відносини через регулювання приватного права та створенні ефективної позасудової альтернативи.

В третьому підрозділі виокремлено та охарактеризовано основоположні принципи альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів, які визначають ті необхідні умови, яким повинно відповідати АВС з точки зору суспільства та держави.

В четвертому підрозділі розглянуто нормативно-правове забезпечення альтернативних методів врегулювання спорів, в межах вітчизняного законодавства та міжнародних нормативно правових актів. Досліджено АВС які передбачені чинним законодавством та вплив міжнародних правових норм на формування вітчизняних АВС.

Щодо новинок із сфери АВС, слід відзначити новий Проект Закону України «Про медіацію» від 28.12.2019 № 2706, даний проект на нашу думку потребує доопрацювання, оскільки двадцяти статей, які регламентують процес врегулювання спорів шляхом медіації не достатньо. На нашу думку, процес врегулювання конфлікту знаходиться не лише в правовій площині, а тому законотворцям необхідно забезпечити повний та всебічний захист прав та інтересів сторін АВС під час врегулювання спору.

Розділ 2

Правова природа альтернативних методів вирішення цивільно-правових спорів

Складається з чотирьох підрозділів і присвячений аналізу окремих методів АВС. Для класифікації способів АВС застосовують різні критерії – за критерієм належності способу АВС, за ознакою самостійності та залежно від залучення незалежних осіб до вирішення спору розв’язання конфлікту.

У першому підрозділі розкрито суть переговорів як одного з методів альтернативного врегулювання спорів. Переговори є процесом, за допомогою

якого сторони, залучені в проблему, обговорюють її одна з одною, намагаючись досягти згоди.

У другому підрозділі визначено вплив медіації на врегулювання цивільно-правових спорів в Україні, яка є видом альтернативного вирішення спорів за участі третьої незалежної особи (посередника).

У третьому підрозділі розглянуто арбітраж у цивільному праві України як одного з методів альтернативного врегулювання спорів.

У четвертому підрозділі надано характеристику відносно новому у праві України методу АВС як, врегулювання спорів за участю судді, в діях якого вбачаються риси залученого учасника медіації.

Розділ 3

Запровадження альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів в Україні

Складається з двох підрозділів і присвячений розгляду перспектив розвитку інституту альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів.

У першому підрозділі надано характеристику застосуванню альтернативних методів при вирішенні окремих категорій цивільно-правових спорів.

У другому підрозділі виокремлено перспективи розвитку інституту альтернативних методів врегулювання спорів у цивільному законодавстві, оскільки наявною є проблематика приведення національної системи законодавства у відповідність до європейського.

ВИСНОВКИ

1. Поняття «АВС» не є абсолютно новим. Вирішення спорів за допомогою посередників існувало ще в часи античної Греції, застосовувалось церквою в період Середньовіччя.

Як правова категорія АВС виникла і почала розвиватися у 60-70-х роках ХХ ст. в США, Канаді, Великобританії, Австралії, що було пов'язано з розвантаженням судової системи цих країн. На жаль, в Україні явище АDR з'явилося вже після здобуття незалежності, оскільки в період перебування УРСР у складі СРСР загальноприйнятими методами вирішення спорів було їх вирішення в судовому та владно-адміністративному порядку.

На нашу думку, вирішення спорів за допомогою імперативних методів впливу, не дає можливості застосувати АВС сторонам конфлікту, а тому на нашу думку це порушує певні права людини та громадянина.

2. У підрозділі поняття та правова природа альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів, ми встановили що, альтернативне вирішення спорів – це група позасудових механізмів вирішення спорів, які покликані врегулювати ситуацію між сторонами спору. АВС – це ціла група подібних між собою інститутів, які при цьому можуть бути класифіковані за певними ознаками, вони можуть бути визначені за доступністю в тих чи інших державах, можуть бути добровільними чи обов'язковими в деяких державах.

АВС зручне у використанні перш за все тому, що є позасудовим механізмом і не передбачає звернення до суду, як до державної структури (оскільки судова система в нашій країні є недосконалою, суди перенавантажені справами різного характеру і складності, то АDR є оптимальним виходом для тих, хто бажає вирішити спір значно швидше). Також АВС є доволі гнучкою процедурою, яка зосереджує увагу на реальних інтересах сторін і результатом цієї процедури стає взаємоприйняте рішення.

Основними видами АDR є: переговори, медіація, арбітраж, врегулювання спору за участі судді та фасилітація. Таким чином нами було визначено фактично існуючі види АDR в Україні.

3. В підрозділі основоположні принципи альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів, нами було визначено що, з метою дотримання всіх процесуальних механізмів та правильного застосування АВС в Україні, слід дотримуватись конкретних принципів АВС. Водночас

принципи АВС визначають ті необхідні умови, яким повинно відповідати АВС з точки зору суспільства та держави. Принципи АВС – це основоположні засади організації та/або здійснення сторонами спору та/або третіми особами процесу АВС.

В науковій літературі між дослідниками не узгоджене питання точного розмежування принципів. Вважаємо, що доцільніше буде класифікувати їх як загальні, тобто характерні для усього кола процесів АВС, або ж спеціальні – для окремих процесів АВС. До загальних принципів ми можемо віднести принципи добровільної участі; рівності сторін; конфіденційності інформації щодо процедури врегулювання спору. До спеціальних принципів віднесемо принципи нейтральності та неупередженості посередника; незалежності та незмагальності тощо. За результатами дослідження принципів АВС, нами було їх визначено, та розділено на групи загальних які відносяться до більшості видів АВС та спеціальних, які притаманні деяким видам АВС.

4. В підрозділі нормативно-правове забезпечення альтернативних методів врегулювання спорів нами розкрито що, особливостями нормативно-правового забезпечення альтернативних методів врегулювання спорів на сьогодні в Україні є: неповна охопленість законодавчим регулюванням; великою мірою саморегулювання і його розвиток в практичному плані, а не в законодавчому; методи врегулювання спорів не входять в судову систему і є альтернативою звичному нам судовому розгляду.

На нашу думку, законодавцеві слід пришвидшити процес прийняття Закону України «Про медіацію», оскільки на сьогоднішній день маємо таку ситуацію, коли сфера медіації в Україні існує вже близько 25 років, але жодним чином не врегульована законодавчо.

На нашу думку, також, вдосконалення нормативно-правової бази АВС сприяло б розширенню можливостей людини і громадянина (в контексті прав людини) при виборі виду вирішення спору.

5. В підрозділі переговори у врегулюванні цивільно-правових спорів, нами розглянуто, та надано визначення переговорам, як одному з видів АВС. Переговори – це процес, за допомогою якого сторони, залучені в проблему,

обговорюють її одна з одною, намагаючись досягти взаємоприйнятної угоди. Переговори полягають у врегулюванні спору безпосередньо сторонами без залучення третіх осіб. Переговори здійснюються сторонами в умовах добровільності і переважно в усній формі. За результатами переговорів, як правило, укладена угода в письмовій формі, яка має бути абсолютно точною і однозначною (сприйматися однозначно обома сторонами). У ній повинні бути прописані санкції або права, які отримає інша сторона в разі порушення іншою зі сторін угоди. В угоді має бути вказано, яким чином будуть вирішуватися питання, які можуть виникнути в майбутньому.

Важливо зазначити, що застосування переговорів не обмежує сторони у їхньому праві застосувати інші методи вирішення спору, якщо переговори не дали результату.

6. В підрозділі медіація у врегулюванні цивільно-правових спорів, нами розглянуто принципи та поширеність медіації у врегулюванні спорів. Медіація в Україні є більш поширеним видом альтернативного врегулювання спорів порівняно з арбітражем та врегулюванням спорів за участю судді. Медіація є найбільш «мирним» способом врегулювання спору і її перевагою є те, що на відміну від судового розгляду, де завжди є незадоволена сторона, процес медіації покликаний вирішити спір шляхом досягнення оптимального варіанту вирішення.

Медіатор виступає посередником у конфлікті сторін, роз'яснює сторонам вимоги законодавства, створює атмосферу конструктивної співпраці та дбає про коректне ставлення сторін одна до одної.

7. У підрозділі арбітраж у цивільному праві України, нами охарактеризовано та розглянуто арбітраж, як один з видів АВС. Арбітраж, або ж третейський розгляд, є альтернативним способом вирішення спорів з допомогою незалежної нейтральної особи (арбітра), який виносить обов'язкове для сторін рішення. Третейські суди є альтернативою державних судів, вони не входять до судової системи України, що і обумовлює їх особливе становище. Суть третейського судочинства полягає у тому, що сторони довіряють вирішення спору та ухвалення рішення третій особі, а не

уповноваженому державою органом. Хоча третейські суди і не входять до складу судової системи України, рішення третейського суду мають юридичну силу і можуть виконуватися органами державної виконавчої служби у порядку, встановленому для рішень судів загальної юрисдикції.

8. В підрозділі врегулювання спорів за участю суді, нами досліджено поширеність даного виду АВС та охарактеризовано його, з огляду на доцільність та доступність у застосуванні. Визначаючи врегулювання спору, як процес, який здійснюється суддею, слід сказати, що в судовій системі України цей процес застосовується рідко, найбільш частіше в адміністративному судочинстві. Через те, що цей правовий інститут в судовій системі країни є відносно новим, ми спостерігаємо те, що не всі громадяни по перше, знають про його наявність, по друге, знають про право його застосування. Також наявна проблема занадто перезавантаженої судової системи України, в результаті чого судді не бачать сенсу витратити час на мирне врегулювання спору, а вирішують його в традиційному судовому порядку. За результатами дослідження даного підрозділу, нами зроблено висновки, що недостатня мотивація судді та стисла регламентація АВС чинним законодавством, зменшують попит на альтернативні методи врегулювання спорів.

9. Альтернативні методи вирішення спорів можуть застосовуватися до категорій спорів щодо врегулювання сімейних конфліктів між членами сім'ї – громадянами різних країн. На сьогодні в Україні методи АВС широко використовуються для вирішення корпоративних, господарських та сімейних спорів.

Державні органи України при вирішенні питань в порядку медіації сприймають медіаційну угоду, переважно дозволяють її виконувати, але працівники органів державної влади скептично ставляться до медіаційної угоди, зважаючи на те, що її невиконання не несе за собою відповідальності і не є процесуально караним державою.

Вважаємо, що можна поширювати медіацію на випадки надання дозволу виїзду дитини закордон, спору про сплату аліментів, вибору місця

проживання дитини. Метод АВС є особливо корисним, коли стороною спору є іноземний елемент (якщо один з батьків іноземець), адже це дозволяє вирішити спір оперативно і цивілізовано.

10. У підрозділі перспективи розвитку інституту альтернативних методів врегулювання спорів у цивільному законодавстві, нами розглянуто теперішній стан АВС в Україні, та зроблено висновки стосовно подальшого розвитку АDR в Україні.

До перспектив подальшого розвитку інституту альтернативного вирішення спорів, ми можемо віднести прийняття закону про медіацію, оскільки цей закон детально б регулював процедуру медіації в Україні. В останньому Проекті Закону України «Про медіацію» від 28.12.2019 № 2706 було встановлено віковий ценз щодо фізичних осіб, які можуть бути медіаторами – 30 років. Ми вважаємо, що вимогу до віку слід збільшити до 35 років. Адже такий вік медіатора позитивно впливатиме на клієнта, клієнт буде дослухатись посередника враховуючи його життєвий і професійний досвід.

Також ми вважаємо, що новоприйнятий закон слід масово популяризувати, запрошувати професійних медіаторів на спілкування в телепрограми, щоб громадяни могли широко обговорити його. Відповідно, якщо люди стабільно звертатимуться до АВС, це знизить навантаження на судову систему, що позитивно відобразиться на її роботі.

Щодо перспектив розвитку такого способу альтернативного вирішення спорів як врегулювання його за участю судді, то наявна в Україні модель для запровадження цього інституту може призвести до нівелювання значення інституту врегулювання спорів за участю судді, адже проблемою є мотивація вітчизняних суддів, які занадто перезавантаженні і не зацікавлені у витрачанні багатогодинного часу на одну справу замість здійснення правосуддя у звичний спосіб.

АНОТАЦІЇ

Кухарь С.С. Застосування альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів (ADR) в Україні. – Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Магістерську роботу присвячено дослідженню застосування альтернативних методів врегулювання цивільно-правових спорів в Україні. У роботі розглянуто історичні витoki АВС, правову природу, а також основоположні принципи АВС і їх нормативно-правове забезпечення. В роботі детально проаналізовано види АВС. Досліджено процедуру застосування альтернативних методів при вирішенні окремих категорій цивільно-правових спорів, а також, викладено перспективи розвитку інституту АВС у цивільному законодавстві України.

Ключові слова: цивільно-правові спори, альтернативні методи врегулювання цивільно-правових спорів, запровадження АВС в законодавстві, розвиток альтернативних методів, перспективи альтернативних методів вирішення спорів.

Kukhar S.S. The use of alternative civil dispute resolution (ADR) methods in Ukraine.

Diploma thesis for the fulfillment of educational-qualification level of «Master» in specialty 081 «Law». Petro Mohyla Black Sea National University. - Mykolaiv, 2020.

The master's thesis is devoted to the research of application of alternative methods of settlement of civil legal disputes in Ukraine. The article deals with the historical origins of the ABC, the legal nature, as well as the fundamental principles of the ABC and their legal support. In the work the types of ABC are analyzed in detail. The procedure of application of alternative methods in resolving certain categories of civil disputes is investigated, as well as the prospects of the development of the ABC Institute in the civil legislation of Ukraine are outlined.

Keywords: *civil disputes, alternative methods of settling civil disputes, introduction of ABC in legislation, development of alternative methods, prospects of alternative dispute resolution methods.*